

Η αδικία του θανάτου και το τραγούδι του

bookpress.gr/kritikes/texnes/10069-king-c-christopher-doma-ipeirotiko-moiroloi-saunier-guy-michel-miet-morfotiko-idruma-ethnikis-trapezis-adikia-makropoulos

April 11, 2019

Για το βιβλίο του Guy (Michel) Saunier «Αδικία - Το κακό και το άδικο στο ελληνικό δημοτικό τραγούδι» (μτφρ. Τίνα Τσιάτσικα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης) και του Κρίστοφερ Κινγκ «Ηπειρώτικο μοιρολόι - Οδοιπορικό στην αρχαιότερη ζωντανή δημώδη μουσική της Ευρώπης» (μτφρ. Αριστείδης Μαλλιάρης, εκδ. Δώμα).

Του **Μιχάλη Μακρόπουλου**

Το δημοτικό τραγούδι σήμερα, που όπως είναι φυσικό δεν έχει θέση λειτουργική κι οργανική παρά μόνο «μουσειακή» στον σύγχρονο και αστικό κόσμο, περιβάλλεται παρ' όλα αυτά με αγάπη που το βγάζει από την προθήκη του λαογραφικού μουσείου και, σαν γλωσσικό φυλαχτό πλέον, το φυλά στη μέσα τσέπη του «φράγκικου» σακακιού πάνω απ' την καρδιά. Γεννήματα τούτης της αγάπης είναι τα πολλά βιβλία που έχουν εκδοθεί για το δημοτικό τραγούδι τα τελευταία χρόνια, και που μάλιστα το ένα έχει την αγάπη αυτή στον τίτλο του: *Το αίμα της αγάπης (Ο πόθος και ο φόνος στη δημοτική ποίηση)* του Παντελή Μπουκάλα. Για τον Μπουκάλα είχαμε γράψει σε [παλιότερο άρθρο μας](#), για το πρώτο από τα βιβλία της σειράς που σχεδιάζει να εκδώσει, *Όταν το ρήμα γίνεται όνομα, Η «Αγαπώ» και το σφρίγος της ποιητικής γλώσσας των δημοτικών*: «Αν μπορούσε ο συγγραφέας ίσως δε θα άφηνε ούτε ένα να χαθεί, σαν Νώε των λέξεων μες στην Κιβωτό του». Κύριο μέλημά του μοιάζει να είναι, με τον αντικαδημαϊκό τρόπο του εραστή, να διασώσει όσες περισσότερες παραλλαγές μπορεί.

Στο δημοτικό τραγούδι, χάρη στην παραδεδομένη χρήση που έχει μια λέξη, η έννοιά της βαθαίνει, «καρφώνεται», δεν έχει αυτή την ταλάντευση που 'χει στη λογοτεχνία.

Ολωσδιόλου διαφορετική, μα με τον τρόπο της εξίσου πολύτιμη, είναι η *Αδικία, Το κακό και το άδικο στο ελληνικό δημοτικό τραγούδι* του Guy Saunier. Στο δημοτικό τραγούδι, χάρη στην παραδεδομένη χρήση που έχει μια λέξη, η έννοιά της βαθαίνει, «καρφώνεται», δεν έχει αυτή την ταλάντευση που 'χει στη λογοτεχνία – και, ενώ κανείς θα περίμενε να είναι πιο λεπτή η χρήση της από την πένα του λόγιου, απεναντίας είναι λεπτότερη στο δημοτικό τραγούδι, σαν πέτρα τόσο λειασμένη ώστε μπορεί να αναπηδά αέρινα στο νερό ξανά και ξανά, ενώ στη λόγιά της χρήση βυθίζεται βαριά. «Το δημοτικό τραγούδι», γράφει ο Σωνιέ, «περιέχει, όσον αφορά την αντίληψη του κακού, την πιο επεξεργασμένη μορφή της συλλογικής σκέψης». Οι έννοιες και οι συνδηλώσεις των λέξεων «κρίμα», «άδικο», «αμαρτία», «κακό», «ανομία, παρανομία», «παραταξιά», «θάμα, παράξενο», «παραλογία», «παράπονο», αναπτύσσονται όλες διεξοδικά από τον Σωνιέ στο πρώτο μέρος του βιβλίου του, ώστε να πατήσει πάνω τους στο δεύτερο μέρος, το κοινωνιολογικό, και να δείξει τη νοοτροπία της λαϊκής κοινωνίας μα και τη συχνά κριτική ματιά του ποιητή απέναντί της.

«Η αρχαία πόλις», γράφει ο Σωνιέ, «αναγνώριζε την ύπαρξη μιας αντικειμενικής αδικίας σε κάθε ανθρωποκτονία, εκούσια ή ακούσια. Στο δημοτικό τραγούδι κάθε θάνατος αποτελεί αντικειμενική αδικία, ή, για να το πούμε διαφορετικά, κάθε θάνατος θεωρείται ανθρωποκτονία».

Παίρνει παραλογές, μοιρολόγια, άλλα δημοτικά τραγούδια, κι ακολουθώντας την «πλοκή» τους ξεδιπλώνει με προσοχή και οξυδέρκεια την κοινωνία που τα γέννησε. Το τραγούδι του Μαυριανού, που η γυναίκα του «δανείζει το φιλί» – για τη μοιχεία (κι επίσης, με θέμα τη μοιχεία, την «ξανθή που ανυπομονεί να φύγει ο άντρας της», το τραγούδι της φιλάρεσκης Μάιδας, τα «αγαπημένα αδέρφια και η κακή γυναίκα», η «μάννα φόνισσα»)· τραγούδια για κακούργους γονείς («Τα κακά πεθερικά», «Η σύζυγος που έγινε βοσκός», η σπαραχτική «αδικοσκοτωμένη»)· τραγούδια για την αδικία («Η κατάρα της απαρνημένης»), της φυλακής, και κάθε άλλης όψης του βίου, όπου παρεισφρέει ή εκδηλώνεται το κακό, μέχρι το απόλυτο κακό του θανάτου («ο ελληνικός λαός, πιστός σε μια ιδέα που ανάγεται στην ομηρική ποίηση, θεωρεί το θάνατο ως τη βαρύτερη και πιο ολοκληρωτική μορφή του κακού»), τις επιπτώσεις του για το άτομο, την οικογένεια και την κοινότητα, και κατά συνέπεια τη μομφή που απευθύνουν τα μοιρολόγια στον Χάρο, που φτάνει να αντιμετωπίζεται ως κοινός εγκληματίας, αλλά και στον Θεό τον ίδιο. «Η αρχαία πόλις», γράφει ο Σωνιέ, «αναγνώριζε την ύπαρξη μιας αντικειμενικής αδικίας σε κάθε ανθρωποκτονία, εκούσια ή ακούσια. Στο δημοτικό τραγούδι κάθε θάνατος αποτελεί αντικειμενική αδικία, ή, για να το πούμε διαφορετικά, κάθε θάνατος θεωρείται ανθρωποκτονία».

*Κι έβαλα το κεφάλι μου κι είδα τον Κάτου Κόσμο.
Κι είδα τσι νιους ξαρμάτωτους, τσι νιες χωρίς πλεξίδες
κι είδα και τα μικρά παιδιά σα μήλα μαραμένα
κι είδα καλές νοικοκυρές σαν πόρτες γκρεμισμένες.
Τώρα 'ναι το πολύ κακό και η μεγάλη λύπη
που ήφεραν το ξυλάλογο [το φέρετρο] για να το καβαλήκεις*

«Κατά τη γνώμη μου, η κλασική μουσική είναι εγκεφαλική και αναφέρεται σε μια κουλτούρα ευγενή μεν, αλλά δίχως βαθιές ρίζες, μια κουλτούρα στην οποία λίγοι μπορούν να εισχωρήσουν. Από την άλλη, η σύγχρονη ποπ μουσική είναι μια πλαστική, κούφια σαχλαμάρα μαρκεταρισμένη για τις μάζες· ένας αποχαυνωτικός, ακατάπαυστος, ίσως και βλαβερός ήχος».

Όλα αυτά, σε σχέση με την ποιητική πλευρά του δημοτικού τραγουδιού, αυτή των λέξεων και των εννοιών (και της κοινωνικής πραγματικότητας που εκφράζουν), μα θα ήταν έμμετρη αφήγηση κι όχι τραγούδι χωρίς τη μουσική – και τούτη τη μουσική, ή τουλάχιστον μια όψη της, ανιχνεύει, ψηλαφεί, της «γράφει ένα ερωτικό γράμμα» (κατά τα προλεγόμενά του), ο βραβευμένος μουσικός παραγωγός, με σπουδές φιλοσοφίας, Κρίστοφερ Κινγκ, ακολουθώντας λοξές οδούς προσωπικών αφηγήσεων και συναισθημάτων, στον αντίποδα της ακαδημαϊκής νηφαλιότητας του Σωνιέ.

Στο *Ηπειρώτικο μοιρολόι, Οδοιπορικό στην αρχαιότερη ζωντανή δημώδη μουσική της Ευρώπης*, το δηλώνει ευθύς εξαρχής: «Κατά τη γνώμη μου, η κλασική μουσική είναι εγκεφαλική και αναφέρεται σε μια κουλτούρα ευγενή μεν, αλλά δίχως βαθιές ρίζες, μια κουλτούρα στην οποία λίγοι μπορούν να εισχωρήσουν. Από την άλλη, η σύγχρονη ποπ μουσική είναι μια πλαστική, κούφια σαχλαμάρα μαρκεταρισμένη για τις μάζες· ένας αποχαυνωτικός, ακατάπαυστος, ίσως και βλαβερός ήχος» – και ομολογουμένως τέτοιες δηλώσεις, κι ας αγαπώ την Ήπειρο όχι όπως, αλλά όσο ο Κινγκ, τις διαβάζω με δυσπιστία, ως και με δυσφορία ακόμα. Για να το πω απλά, πιστεύω ότι κάθε εποχή είναι μια εποχή, ούτε καλύτερη ούτε χειρότερη από κάποια προηγούμενη, αλλά σίγουρα διαφορετική, έτσι η μουσική της και η ποίησή της (και το πάντρεμά τους) είναι επίσης διαφορετικές – κοιτάμε πίσω, ειδάλλως δεν μπορούμε να νιώσουμε πού στεκόμαστε ούτε να δούμε καθαρά μπρος, και σίγουρα μπορούμε κάπως να κρίνουμε το τώρα σε σχέση με το χτες, μα όχι αφοριστικά («Ακούω αυθεντικότητα, ακούω ό,τι υπήρχε», γράφει ο Κινγκ).

Αφήνω λοιπόν κατά μέρος τους αφορισμούς του Κρίστοφερ Κινγκ και κρατώ ό,τι θεωρώ πως είναι η ουσία: το ξετύλιγμα της ιστορίας της «παλαιότερης ζωντανής δημώδους μουσικής στην Ευρώπη» μέσ' από τις πρώτες ηχογραφήσεις σε δίσκους γραμμοφώνου, που είναι μια από τις αγάπες του Κινγκ· μέσα από μουσικούς σαν τον Κίτσο Χαρισιάδη και τον Αλέξη Ζούμπα, από μια αναδρομή στο ιστορικό και προϊστορικό παρελθόν της Ηπείρου, από ταξίδια (στην Κωνσταντινούπολη, στην Ήπειρο), από πανηγύρια, τσιπουροποσίες, φιλίες του συγγραφέα με ανθρώπους στην Ήπειρο (που τις περιγράφει γλαφυρά και συχνά με διάθεση «μυθοποιητική»), από τους στοχασμούς του Κινγκ για τον αρχέγονο ρόλο της μουσικής και την επιβίωση, στο μοιρολόι, αυτού του ρόλου, από τη

βίωση τούτης της μουσικής, εντέλει, ως γιατρικού για το σώμα και την ψυχή (όπως μπορεί να γίνει γιατρικό οποιαδήποτε μουσική: και η κλασική και η τζαζ και η ποπ, ή όποια άλλη).

Ο Αλέξης Ζούμπας

Ο Κίτσος Χαρισιάδης

«Το φαράγγι από κάτω, λίγο πιο πέρα από κει που βλέπαμε, στα δεξιά μας, ήταν το σημείο όπου ο Κίτσος Χαρισιάδης μετέδιδε τη μουσική τέχνη του στους μαθητές του. Αυτό το βραχώδες ρήγμα –η κοίτη ενός πανάρχαιου ποταμού– ήταν τέλεια τοποθετημένο μεταξύ ανατολής και δύσης. Στο φυσικό αμφιθέατρο από κάτω, αμέτρητες γενιές μουσικών –ίσως κι ο ίδιος ο Αλέξης Ζούμπας– από τα χωριά γύρω απ’ το Ζαγόρι, τα Γιάννενα και το Γραμμένο, έρχονταν για να εξασκήσουν το αυτί τους. Τα φαντάσματα που σημάδεψαν το παίξιμο αυτών των ανθρώπων στους δίσκους που αγαπούσα έμαθαν να μιλάνε τη γλώσσα της μουσικής εδώ πέρα. [...] Ο Κίτσος δεν τους δίδασκε. Αντίθετα, τους βοηθούσε να εκπαιδεύσουν το αυτί τους, ώστε να μπορούν ν’ ακούσουν τις λεπτές

αποχρώσεις των δρόμων και το πώς αυτές οι ακολουθίες από νότες συνδέονταν με τον εξωτερικό κόσμο της φύσης και με τον εσωτερικό κόσμο των ακροατών. [...] Φαντάστηκα το πνεύμα του Κίτσου Χαρισιάδη να κάθεται στον πέτρινο πάγκο στην άλλη μεριά του φαραγγιού και να παίζει την πιο θλιμμένη νότα: την μπάσα Λα στο κλαρίνο. Ο μαθητής δεν μπορούσε να τον δει. Μπορούσε μονάχα να συγκεντρωθεί στον απελπισμένο ήχο και να φανταστεί ήχους που καθρέφτιζαν το σκοτάδι».

«Στα καθιερωμένα μοιρολόγια η σκέψη που εκφράζεται δεν είναι ατομική, και άρα ως ένα βαθμό αυθαίρετη ή έστω ανακριβής, αλλά συλλογική: είναι αυτούσια η λαϊκή σκέψη», γράφει ο Γκυ Σωνιέ στο θαυμάσιο βιβλίο του για την ποίηση του δημοτικού τραγουδιού, κι ο Κρίστοφερ Κινγκ απ’ τη μεριά του, γράφοντας με το πάθος μα και την εμπάθεια του ερωτευμένου, αφουγκράζεται αυτή τη «λαϊκή σκέψη» μέσ’ από την υποβλητική μουσική του ηπειρώτικου μοιρολογιού.

* Ο **ΜΙΧΑΛΗΣ ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ** είναι συγγραφέας και μεταφραστής. Τελευταίο του βιβλίο, οι νουβέλες «Τσότσηγια & Ω'μ» (εκδ. Κίχλη).

Αδικία

Το κακό και το άδικο στο ελληνικό δημοτικό τραγούδι

Guy (Michel) Saunier

Μτφρ. Τίνα Τσιάτσικα

Πρόλογος: Νίκος Σβορώνος

Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2018

Σελ. 576, τιμή εκδότη €35,00